

(78) Jámbor Attila¹

A hazai agrárkereskedelem specializációjának változása Magyarország és az Európai Unió között a csatlakozás után

changes in national agri-food trade specialisation between hungary and the european union after accession

attila.jambor@uni-corvinus.hu

¹ Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, H-1093 Budapest, Fővám tér 8.

Összefoglaló: 2004-ben Magyarország kilenc közép-kelet európai országgal együtt csatlakozott az Európai Unióhoz, amely számos változást idézett elő az agrárkereskedelem terén. A téma fontosságának ellenére az EU csatlakozás agrárkereskedelmi hatásainak vizsgálatával az új tagországokban eddig viszonylag kevés munka foglalkozott. A cikk célja ezért a téma hiányos szakirodalmának bővítése egy specializációs elemzés elkészítésével, amely a csatlakozás hazai mezőgazdasági alapanyagok és feldolgozott termékek kereskedelmére gyakorolt hatását vizsgálja. A cél elérése érdekében a cikk először ismerteti a kutatás empirikus hátterét, valamint az alkalmazott módszertant, nevezetesen a megnyilvánuló komparatív előnyök elméletén alapuló különböző módszereket. A második részben a számítások eredményeit elemezzük, amelynek elvégzéséhez a cikk az Eurostat adatbázisát használja HS6-os rendszerben az adatok forrásaként, 1999-2010 évekre. A munka harmadik része az adatok mögé tekint és agrárpolitikai következtetéseket és javaslatokat fogalmaz meg, kombinálva a mikro- és makro-szintű elemzést.

A hazai agrárkereskedelem specializációjának vizsgálatát a megnyilvánuló komparatív előnyök módszerével elvégezve bebizonyosodott, hogy csak a mezőgazdasági alapanyagok egy része rendelkezett megnyilvánuló komparatív előnnyel 1999-2010 között, míg a mezőgazdasági feldolgozott termékek egyértelműen komparatív hátrányban voltak, noha a csatlakozás előbbiek gyengülését, míg utóbbiak erősödését hozta.

Agrárpolitikai szempontból az eredmények relevanciája vitathatatlan, hiszen a bemutatott változások alapvetően a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar régóta meglévő belső problémáinak és a megváltozott piaci feltételeknek az együttes eredői. Ezek közül kiemelendő a megváltozott piaci körülményekhez történő hatékony alkalmazkodás képességének hiánya, a hazai mezőgazdaság rossz termelési struktúrája, az új piaci körülmények és a kedvezőtlen világgazdasági folyamatok következményei és a hazai feldolgozóipar rendszerváltás óta meglévő problémái. A jövőben világosan kell látni, hogy a magyar mezőgazdaság, élelmiszeripar és az élelmiszer-kereskedelem nem fejlődhet egymás kárára, ehhez azonban hosszú távú, strukturális változásokra van szükség a magyar mezőgazdaságban és élelmiszeriparban is.

A cikk az OTKA 83119 számú kutatási projekt támogatásával jött létre, melynek címe: A közép-kelet-európai agrárkereskedelem változásai és meghatározó tényezői.

BEVEZETÉS

Magyarország 2004-ben kilenc közép-kelet európai (KKE) országgal együtt csatlakozott az Európai Unióhoz, amely komoly változásokat eredményezett a mezőgazdaságban, különösen az agrárkereskedelemben, ahogyan néhányan kimutatták (Fertő [2008], Bojnec-Fertő [2008], Jámbor [2010]). Bojnec-Fertő [2009] például az ár és minőségi verseny meghatározó tényezőit vizsgálták az

agrárkereskedelemben 5 KKE ország és az EU15 között és arra jutottak, hogy Csehország és Szlovákia a sikeres minőségi versenyben felzárkózást mutatott Magyarországhoz és Lengyelországhoz hasonlóan, noha egyik ország sem volt képes sikeres árversenyt folytatni. Fertő [2008] nyolc KKE ország agrárkereskedelmének alakulását elemezte a Balassa indexre épülő különböző empirikus technikákkal és arra jutott, hogy az EU csatlakozás megnövelte a kereskedelem intenzitását a régióban, ám minden vizsgált országban negatív hatással volt a megnyilvánuló komparatív előnyökre.

Bojnec-Fertő [2008] cikkükben a megnyilvánuló komparatív előnyök és a kereskedelem specializációjának szintjeit, összetételét és különbségeit vizsgálták az új tagországokban 1999-2006 között. Itt arra a megállapításra jutottak, hogy a kereskedelem volumene a megnyilvánuló komparatív előnyökkel párhuzamosan nőtt a csatlakozással, ám a magas hozzáadott értékű termékek esetén komoly felzárkózási problémák voltak tapasztalhatók. Jámbor [2010] a csatlakozás hatását vizsgálta a mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelmére Magyarországon és az EU15 viszonyában 2000-2007 között és kimutatta, hogy az agrárkereskedelem a csatlakozás után is döntően ágazatok között zajlik, ám egyre inkább ágazaton belülivé válik, döntően a vertikális ágazaton belüli kereskedelem változásának köszönhetően. Gazdaságpolitikai szempontból az eredményei világossá teszik, hogy az Európai Unióval folytatott agrárexportunk versenyképessége egyértelműen romlott a csatlakozás után.

A fenti kutatások és a téma fontossága ellenére az EU csatlakozás agrárkereskedelmi hatásainak vizsgálatával az új tagországokban eddig viszonylag kevés munka foglalkozott. A cikk célja ezért a téma hiányos szakirodalmának bővítése egy átfogó elemzés elkészítésével, amely a csatlakozás hazai mezőgazdasági alapanyagok és feldolgozott termékek kereskedelmére gyakorolt hatását vizsgálja. A cél elérése érdekében a cikk először ismerteti az alkalmazott módszertant, majd bemutatja a hazai agrárkereskedelem strukturális változásait az utóbbi évtizedben. A cikk második része az adatok mögé tekint és elemzi a megnyilvánuló komparatív előnyök különböző mutatóit, amelyet egy az eredményekre épülő, agrárpolitikai következtetéseket és javaslatokat megfogalmazó rész követ, kombinálva a mikro- és makro-szintű elemzést.

MÓDSZER ÉS ADATOK

A cikk alapvetően a megnyilvánuló komparatív előnyök elméletén alapuló különböző módszereket használ. A megnyilvánuló előnyök eredeti indexét Balassa 1965-ben megjelent tanulmányában mutatta be és a következőképpen határozta meg (Balassa [1965]):

$$B_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{X_{nj}}{X_{nt}} \right), \quad (1)$$

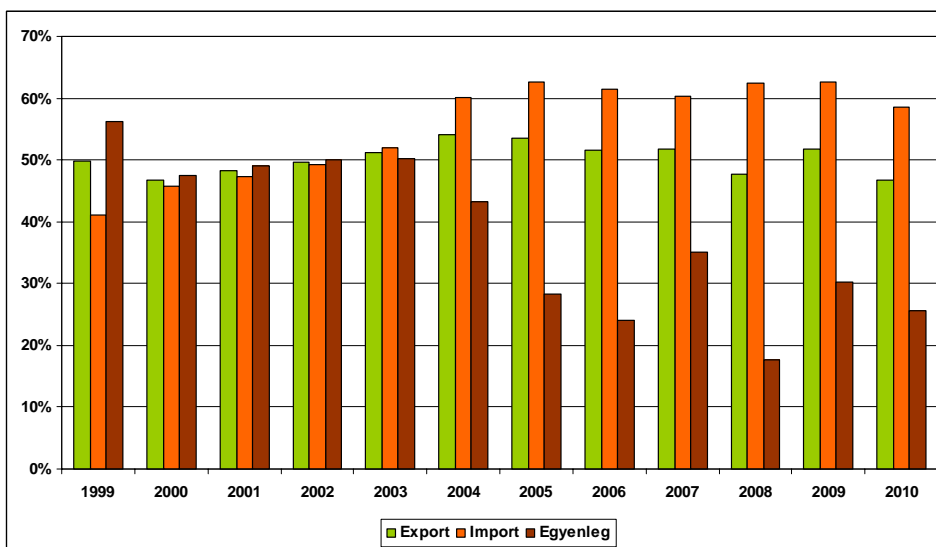
ahol x az exportot, i egy adott országot, j egy meghatározott terméket, t a termékek egy csoportját, n pedig az országok adott csoportját reprezentálja. Ebből következik, hogy a referencia országokba irányuló termékexport megnyilvánuló komparatív előny vagy hátrány indexét úgy határozzuk meg, hogy összevetjük adott ország termékexportjának részesedését az adott ország teljes exportjában a referencia országok termékexport részesedésével a teljes exportban. Ha $B > 1$, akkor adott országnak megnyilvánuló komparatív előnye van a referencia országokhoz viszonyítva, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya.

A Balassa-indexet különösen az eltérő gazdaságpolitika (agrárpolitika) hatásainak elhanyagolása, valamint az aszimmetrikus értékek miatt szokták kritizálni. A kereskedelmi szerkezetet eltorzítják a különböző állami beavatkozások és kereskedelmi korlátozások, a B index aszimmetrikus értéke pedig azt jelenti, hogy ha egy országnak egy termékből komparatív előnye van, akkor az index értékek egytől végtelenig terjednek, viszont komparatív hátrány esetén csak nulla és egy között mozog ezek értéke, amely adott ágazat relatív súlyának túlbecsléséhez vezet (Fertő [2004]). A B index hátrányainak kiküszöbölésére Vollrath három különböző specifikációját javasolta a megnyilvánuló komparatív előnyöknek (Vollrath [1991]), melyek részletes leírása megtalálható Fertő [2004] munkájában.

Annak érdekében, hogy a fenti indexeket ki lehessen számítani, a cikk az Eurostat adatbázisát használta HS6-os rendszerben az adatok forrásaként. Az agrárkereskedelmet úgy definiáljuk, mint a HS 1-24 csoportokba tartozó termékek kereskedelmét, amely 24 termékcsoponton belül 661 agrárterméket eredményez (adattisztítás után). A hatos mélységű termékbontásban letöltött adatokat rendezés után átkonvertáltuk a feldolgozottsági fokot mutató BEC (Broad Economic Categories) rendszerben az alábbi hat csoport valamelyikébe: élelmiszer alapanyagok, alapvetően ipari felhasználásra (111); élelmiszer alapanyagok, alapvetően lakossági fogyasztásra (112); feldolgozott élelmiszerek, alapvetően ipari felhasználásra (121); feldolgozott élelmiszerek, alapvetően lakossági fogyasztásra (122); máshol nem definiált ipari alapanyagok (21) és máshol nem definiált ipari feldolgozott termékek (22). A cikk a fenti adatokat 1999-2010 között vizsgálja, amely időszakot a csatlakozás hatásainak nyomon követhetősége és az ábrázolás megkönnyítése érdekében néhány esetben két alperiódusra osztottunk (1999-2004-re és 2005-2010-re). A cikk az Európai Unió az EU15 tagállamát érti. Fontos kitétel továbbá, hogy a különböző Balassa indexek közül csak a klasszikus B indexet számoljuk, mivel hozzájuk képest az RTA, lnRXA és RC indexek ebben a kontextusban nem szolgálnának hozzáadott értékkel, viszont sokkal nehezkesebbé tennék az eredmények bemutatását.

AZ EURÓPAI UNIÓVAL FOLYTATOTT MAGYAR AGRÁRKERESKEDELEM STRUKTURÁLIS VÁLTOZÁSAI

A csatlakozás után nagymértékben megváltozott a magyar agrárkereskedelmen belül az EU15 részesedése (1. ábra). A 2000-2003 közötti időszakban az agrár-export, import és külkereskedelmi egyenleg egyaránt 46-52%-a az EU15-el folytatott kereskedelemről származott, míg a csatlakozást követően az EU15-ből származó agrárimport részesedése a teljes magyar agrárimporton belül 60% fölé, az EU15-be irányuló agrárimport részesedése 50% fölé, a teljes agrárkereskedelmi pozitív egyenleg részesedése pedig 30% alá süllyedt (kivéve 2007). 2008-ban például a magyar agrárkereskedelem közel fele még mindig az EU15 országokkal zajlott, ám az agrárkereskedelem többletének pusztán 18%-a származott ugyaninnen. Mindezek alapján elmondható, hogy a csatlakozást követően Magyarország teljes agrárimportjának közel 60%-a, agrárimportjának pedig közel fele az EU15-el folytatott agrárkereskedelemben cserélt gazdát, a kereskedelmi ügyletek többletének azonban egyre kisebb része származik az EU15-ből (a kereskedelmi statisztikák szerint viszont az egyenleg egyre nagyobb része származik Európán kívülről). Az 1. ábra alapján tehát megállapítható, hogy a csatlakozás ugyan növelte a magyar-EU agrárkereskedelmi kapcsolatokat intenzitását, ám annak versenyképességét aligha.

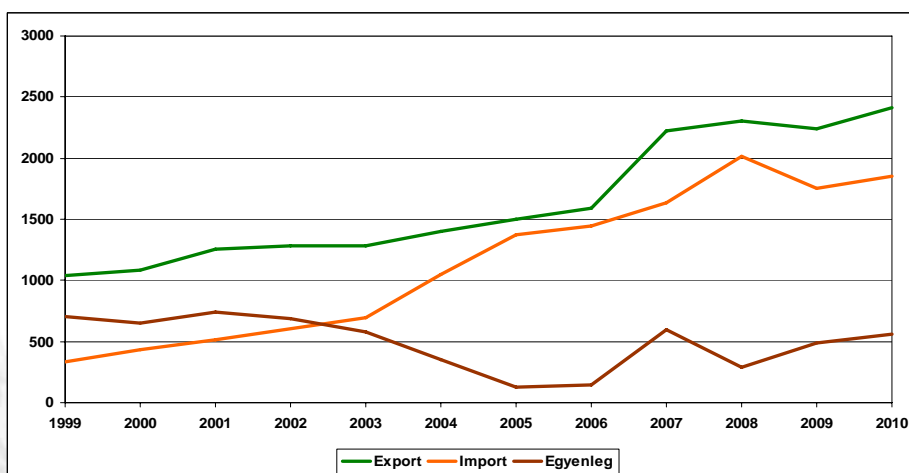

1.ábra: Az EU15-el folytatott magyar agrárkereskedelem aránya Magyarország teljes agrárkereskedelmében, 1999-2010 (százalék)

Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

Hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a kereskedelem értékbeni változásait vizsgáljuk (2. ábra). Az EU15-be irányuló magyar agrárexport 1999-ről 2010-re kétszeresére, az onnan származó agrárimport ötszörösére nőtt, tovább rontva ezzel a csatlakozás előtt még három feletti export/import arányt. A vizsgált időszakban a legmagasabb agráregyenleg 2001-ben, a legalacsonyabb 2005-ben volt, ám minden évben sikerült többletet realizálni, ellentétben az új tagországok többségével (Csáki-Jámbor [2010]). Jól látható egyébként, hogy a magyar-EU15 agrártöbblet a csatlakozás után drasztikusan visszaesett és csak 2007-ben tudta kis mértékben meghaladni a 2003-as szintet. A folyamatosan romló, a vizsgált időszakban közel harmadára visszaeső export-import arány pedig jelzi a magyar agrárkereskedelem egyik legfontosabb tendenciáját, nevezetesen azt, hogy az import sokkal nagyobb mértékben növekszik, mint az export.

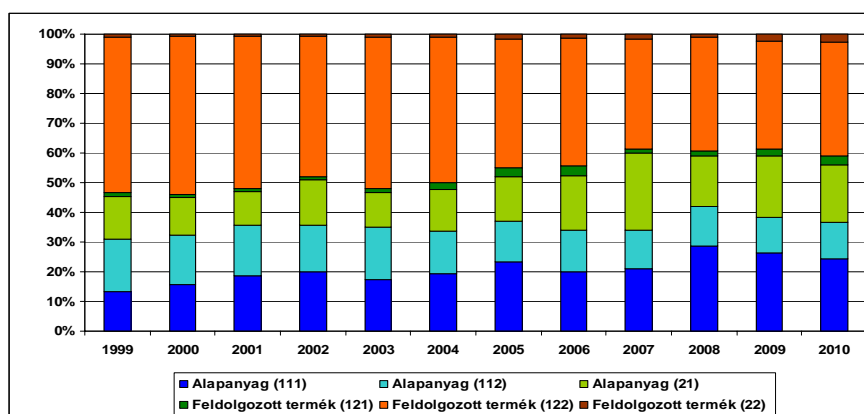
Az agrárkereskedelem feldolgozottsági fok szerinti elemzése rávilágít a struktúra további változásaira (3. és 4. ábra). Ahogyan a 3. ábrából kitűnik, a hazai mezőgazdasági alapanyagexport jelentősen növekedett a csatlakozás után: míg 2003-ban az összes agrárexport 47%-a volt alapanyag, addig 2010-ben már 56%-a (2007-ben pedig 60%-a). Ez komoly strukturális változás, hiszen az alapvetően feldolgozott termékeket exportáló magyar mezőgazdaság a csatlakozás után úgy tűnik, alapvetően alapanyag export központú lett, amely nyilvánvalóan kapcsolatban áll a feldolgozóipar csatlakozás utáni romló teljesítményével (lásd később). A mezőgazdasági alapanyagexport növekedése egyébként a leginkább az ipari felhasználásra szánt élelmiszer alapanyagok (111) növekedésének köszönhető, amely 1999-es részesedését a teljes mezőgazdasági exporton belül közel megduplázta 2010-re. Mindezek ellenére az agrárexporton belüli legmagasabb egyéni részesedéssel az időszak egészében az alapvetően lakossági fogyasztásra szánt feldolgozott élelmiszerek (122) rendelkeztek.

2. ábra: A magyar agrárkereskedelem alakulása az EU15-el, 1999-2010, millió euró

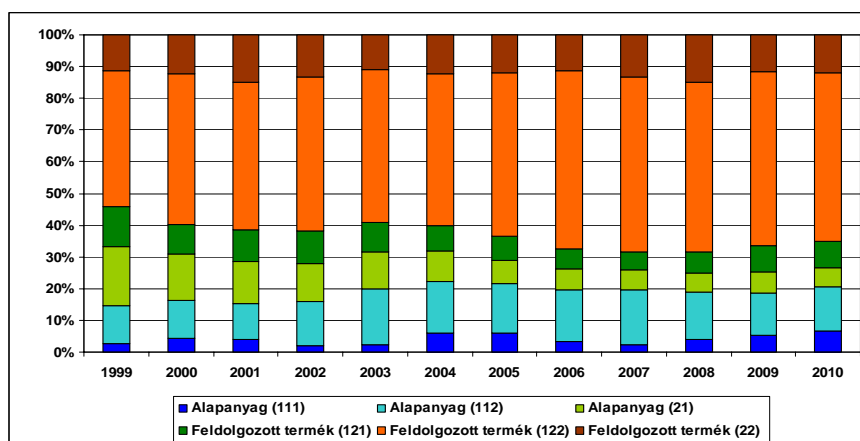
Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

A fentiekkel ellentétben, ahogyan az a korábbi kutatások alapján (Jámbor [2010]) várható is volt, a mezőgazdasági alapanyagok részesedése az importon belül lecsökkent a csatlakozás után (4. ábra). 1999-ben még az EU15-ből származó magyar agrárimport 33%-a alapanyag volt, míg ez az arány 2010-re 27%-ra mérséklődött, amely azonban nem jelentett olyan tendenciózus változást, mint amelyet az agrárexport esetében láthattunk. Akárcsak az agrárexport esetén, az agrárimportban is a lakossági fogyasztásra szánt feldolgozott élelmiszerek (122) rendelkeztek a legmagasabb egyéni részesedéssel az időszak egészében (itt viszont komoly változás, hogy 2005 óta ez a termékcsoport önmagában adja a hazai agrárimport többségét). Az a tény, hogy a lakossági fogyasztásra szánt feldolgozott élelmiszerek (122) mind az agrárexportban, mind az agrárimportban vezető szerepet játszanak, az ágazaton belüli kereskedelem magas voltára enged következtetni, amelyet több kutatás is igazolt már (Jámbor [2010], Bojnec-Fertő [2008]).

3. ábra: Az EU15-be irányuló magyar agrárexport szerkezete feldolgozottsági fok szerint, 1999-2010

Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

4. ábra: Az EU15-ből származó magyar agrárimport szerkezete feldolgozottsági fok szerint, 1999-2010

Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

Összességében tehát elmondható, hogy az EU15-el egyre nagyobb mértékű agrárkereskedelem folyik a csatlakozás óta, ahol az import növekedési üteme közel duplája az export növekedési ütemének, rontva ezzel a még egyelőre pozitív agrárkereskedelmi egyenleget. 2004 után komoly változások voltak tapasztalhatók az agrárimport szerkezetében a feldolgozottsági fok szerint (alapvetően alapanyag-exportőr ország lettünk), míg az agrárimportot továbbra is a feldolgozott termékek uralják.

AZ EURÓPAI UNIÓVAL FOLYTATOTT MAGYAR AGRÁRKERESKEDELEM SPECIALIZÁCIÓJA

A B indexek alapján a magyar agrárkereskedelem specializációjának számos jellemzőjére fény derül (1. táblázat).

Megnevezés	Érték		Szórás	
	1999-2004	2005-2010	1999-2004	2005-2010
Alapanyag (111)	1,34	0,84	0,54	0,38
Alapanyag (112)	1,83	1,38	0,09	0,15
Alapanyag (21)	1,48	0,52	0,23	0,26
Feldolgozott termék (121)	0,40	0,50	0,18	0,21
Feldolgozott termék (122)	0,96	1,12	0,14	0,12
Feldolgozott termék (22)	0,74	0,92	0,31	0,29

1. táblázat Megnyilvánuló komparatív előnyök és hátrányok B indexei az EU15-el folytatott magyar agrárkereskedelemben a feldolgozottság foka szerint, 1999-2010

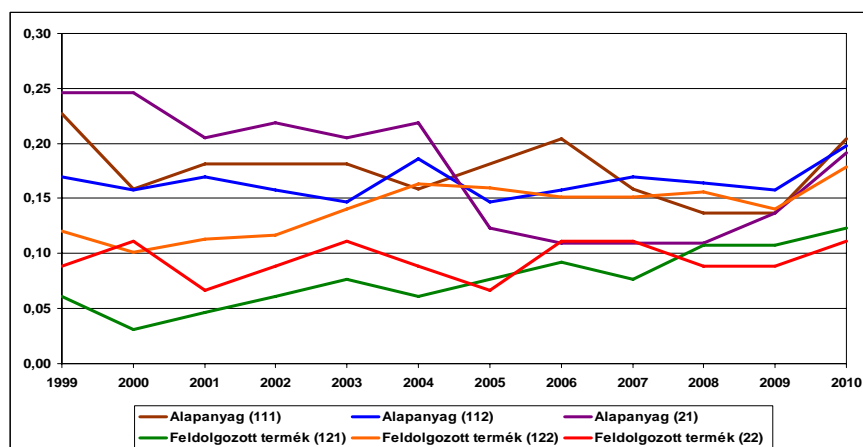
Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

Mindenekelőtt az 1. táblázatból világosan látható, hogy csak a mezőgazdasági alapanyagok egy része rendelkezett megnyilvánuló komparatív előnnyel a vizsgált két időszakban, míg a mezőgazdasági feldolgozott termékek egyértelműen komparatív hátrányban voltak. Ez a megállapítás teljesen egybevág az új tagországokat vizsgáló korábbi kutatások eredményeivel (Bojnec-Fertő [2008]). A 111-es csoport mindkét mutató szerint mindkét időszakban előnyökkel bírt, míg a 112-es és 21-es csoport csak a csatlakozás előtt rendelkezett komparatív előnnyel.

Az 1. táblázatból azonban az is látható, hogy a megnyilvánuló komparatív előnyök/hátrányok nagymértékben megváltoztak a csatlakozás után, ráadásul nem várt irányban. Ahogyan azt korábban bemutattuk, az EU15-el folytatott hazai agrárkereskedelem 2004 után alapvetően mezőgazdasági alapanyag exportra és feldolgozott termék importra koncentrált, így azt várnánk, hogy alapanyagok esetén az előnyök nőttek, míg a feldolgozott termékek esetén csökkentek. Ezzel szemben látható, hogy a mezőgazdasági alapanyagok esetén a meglévő előnyök fokozatosan csökkentek, míg a feldolgozott termékek esetén a hátrányok tették ugyanezt, sőt a magyar agrárkereskedelem meghatározó termékcsoportjánál (122) még minimális komparatív előnyök is megfigyelhetők a csatlakozás után.

A szórások értékei általánosságban alacsonyak voltak és többnyire megegyeztek mindkét vizsgált periódusban, amely arra utal, hogy az előnyök és hátrányok stabilnak bizonyultak és nem tapasztalható nagy eltérés az egyes évek között. Nem figyelhető meg a feldolgozottság foka szerint semmilyen trend a szórásokban, ahogyan a korábbi kutatások (Fertő [2008]) esetében sem.

Hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a megnyilvánuló komparatív előnyökkel rendelkező termékek B indexeinek alakulását vizsgáljuk meg a feldolgozottsági fok szerint (5. ábra). Az ábrából jól látható, hogy azon mezőgazdasági alapanyagok aránya, amelyek megnyilvánuló komparatív előnnyel rendelkeztek 1999-2010 között, többnyire csökkenő tendenciát mutatott, míg feldolgozott termékek esetében a trend növekvő. Más szavakkal egyre kevesebb mezőgazdasági alapanyag és egyre több feldolgozott termék bírt megnyilvánuló komparatív előnnyel a csatlakozás után.

5. ábra Az Európai Unióval folytatott magyar agrárkereskedelemben a B>1 termékek aránya feldolgozottsági fok szerint, 1999-2010

Forrás: EUROSTAT [2011] alapján saját számítás

Az EU15-el folytatott magyar agrárkereskedelem változásait vizsgálva néhány trend világosan kirajzolódik. Először is látható, hogy a magyar agrárkereskedelem alapvetően alapanyagok exportjára és feldolgozott termékek importjára specializálódott, ráadásul az importnövekedéstől elmarad az exportbővülés, jelentősen rontva ezzel az agrár-külkereskedelem mérlegét. Másodszor az is látszik, hogy a hazai agrárkereskedelem komparatív előnyei nagymértékben megváltoztak a csatlakozás után és túlélési esélyei az évek múlásával jelentősen csökkentek, vagyis a komparatív előnyök nem bizonyultak tartósnak. Vajon mi áll a tendenciák hátterében? Miért halad rossz irányba a magyar agrárkereskedelem?

A változások külső és belső okokra egyaránt visszavezethetőek. Külső okként a legfontosabb az uniós csatlakozás és az ezzel együtt járó kereskedelempolitikai változások, amelyek következtében hazánk agrárpiacai teljes mértékben megnyíltak az uniós verseny előtt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarországot elárasztották a magas hozzáadott értékkel bíró és árversenyképes külföldi feldolgozott termékek, amelyek növekedését a hatékonyan alkalmazkodó, ám döntően tömegszerűen előállított és ezáltal könnyen helyettesíthető alapanyagokra koncentráló exportbővülés nem tudta ellensúlyozni. Ennek oka, hogy a nyugati uniós tagországokban előállított feldolgozott termékek sokkal inkább árversenyképesek a hazai piacon, mint az oda irányuló hazai alapanyagexport.

Ehhez kapcsolódóan a külső okok közül kiemelendő az uniós verseny erősödése által generált új piaci feltételekhez történő nehéz hazai alkalmazkodás. A multinacionális élelmiszer-feldolgozó és kereskedő vállalatok tömeges megjelenése, a szuper- és hipermarketek térhódítása új feltételeket és követelményeket teremtett a hazai mezőgazdasági termelők, feldolgozók és a fogyasztók számára. A fogyasztók általában a folyamat nyertesei, mivel alacsonyabb áron nagyobb termékválasztékkal találkozhatnak a szupermarketek polcain. A termelők és feldolgozók viszont a legtöbb esetben a folyamat vesztesei, mivel sokszor nem tudnak alkalmazkodni a vertikális láncok által támasztott kemény versenyfeltételekhez (Csáki-Jámbor [2010]).

A 2007-2008 folyamán kibontakozó nemzetközi élelmiszerválság sem segítette a magyar agrárkereskedelem fejlődését. A világ minden táján hirtelen magasba szökő mezőgazdasági alapanyagárak, a világszerte folyamatosan növekvő energiaárak és a csatlakozás után kötelező uniós sztenderdek megdrágították a feldolgozott termékek előállításának költségeit, amelyet azonban éppen az erős piaci verseny következtében nem lehetett továbbhárítani. Így az élelmiszeripar olyan kettős nyomás alá került, amelyből máig nem tudott kilépni. Ezzel párhuzamosan a hazai feldolgozóipar beszerzésének földrajzi piaca az alapanyagok szállíthatósága és annak költsége miatt korlátozott, miközben egyre kiterjedtebb és többszereplős piacra termel, azaz viszonylag magas beszerzési árú termékekből kell viszonylag alacsony árú feldolgozott termékeket előállítania.

Külső okként fontos még megemlíteni a versenytársak támogatáspolitikáját is. Az EU15-ök tradicionálisan magas agrártámogatásai mesterségesen növelték a csatlakozás után a hazai piacokra beáramló agrártermékek versenyképességét is, amely egyenlőtlen versenyfeltételeket teremtett az EU27 piacain (különösen úgy, hogy a közvetlen támogatásoknak csak elenyésző részét kapták meg kezdetben az új tagországok). Ezen felül az uniós támogatásokhoz való alkalmazkodás, a rendszer megismerése, az intézményi infrastruktúra kiépítése is időt vett igénybe, amelyek összességében késleltették a hazai versenyhátrányok lefaragását.

Az eddigi tendenciákat azonban hiba volna csak külső okokra visszavezetni, a negatívumokért csak a világ- és uniós piacot okolni. Számos belső ok is hozzájárult az agrárkereskedelem kedvezőtlen alakulásához. Ezek közül az első a magyar agrárexport évek óta meglévő és folyamatosan csökkenő versenyképessége, amelynek hátterében a magyar mezőgazdaság számos belső problémája (rossz termelési struktúra, szétaprózott termelési szerkezet, tőkehiány, szervezetlen logisztika, stb.) áll. Ezek közül itt kiemelendő, hogy a magyar mezőgazdaság termelési struktúrája egyáltalán nem követi a fejlett országokat, ahol elsősorban az állati és a kertészeti termékek felé történt az utóbbi években elmozdulás a magas minőségű és biológiailag tiszta termékeket kereső fogyasztói igényeknek megfelelően. Hazánkban ezzel szemben továbbra is az alacsony hozzáadott értéket képviselő növényi alapanyag-termesztés van túlsúlyban, míg a magasabb hozzáadott értékkel rendelkező állattenyésztés és az arra épülő élelmiszeripar teljesítménye évek óta romlik. A magyar mezőgazdaság belső problémái ráadásul összességében megdrágítják az EU15-be irányuló hazai agrárexportot, nem is beszélve az utóbbi években erősen változékony forint árfolyamról. A belső problémákat súlyosbítja egyébként a hazánkban tradicionálisan szigorú és magas kulcsokkal dolgozó adó- és járulérendszer is, amely további versenyhátrányt okoz a hazai vállalkozásoknak európai társaikhoz képest.

Az agrár-külkereskedelmi mérleg kedvezőtlen alakulásához belső okként továbbá hozzájárultak a hazai feldolgozóipar évek óta meglévő problémái is. Ilyenek többek között a termelés, az értékesítés és a foglalkoztatottak számának csökkenése vagy a folyamatos hazai piacvesztés. Különösen igazak az EU taggá válásunk óta eltelt időszakokra ezek a problémák, mivel a koncentrált kereskedelem már nemcsak a fogyasztón, hanem a beszállítón is árrést realizál, kettős prés alá szorítva a feldolgozóipari vállalatokat. Ezek a problémák ugyanakkor eltérő mértékben érintik a jelenleg duális élelmiszeripart. Egyfelől az élelmiszeripar többsége továbbra is külföldi kézben van, ahol folyamatos fejlesztésekkel dolgozó nagyvállalatok birtokolják a legnagyobb piaci részesedést. A nemzetközi élelmiszeripari nagyvállalatok manapság a globális munkamegosztásban a szállítási, hűtési, logisztikai, munkaerő és egyéb költségeiket minimálisra tudják szorítani, valamint a fejlesztési költségeiket megosztják, jobban kihasználva a koncentrációban, specializációban és regionalizációban rejlő előnyöket. Másfelől a kevesebb főt alkalmazó kis- és középvállalkozásokat komolyabban érintik a fenti problémák, fokozódik az eladósodottság, elmaradnak a beruházások és gyengül az életképesség.

A fentiekből világosan látható, hogy strukturális változásokra van szükség a magyar mezőgazdaságban és élelmiszeriparban ahhoz, hogy az agrár-külkereskedelem negatív tendenciáit kezelni lehessen. A legfontosabb hosszú távú cél csak a hazai alapanyagokból származó magas hozzáadott értékű élelmiszerek előállítása és exportja lehet (a tömegtermékek exportja és a feldolgozott termékek importja helyett). Tekintettel arra, hogy az élelmiszeripar jelenleg a mezőgazdaság termékeinek legfőbb felvásárlója, ez csak úgy lehetséges, hogy a jövőben a mezőgazdaság és élelmiszeripar együtt és nem egymás kárára működik. Ennek jegyében szükséges a mezőgazdaság termelési struktúrájának az átalakítása és a magasabb értékkel bíró alapanyagokat (állatok, kertészeti termékek) előállító ágazatok fejlesztése. Ez fontos cél akkor is, ha komparatív előnyeink egy része a növénytermesztésből származik. Világos továbbá, hogy mind a magyar mezőgazdaság, mind az élelmiszeripar versenyképességét erősíteni kell (például célzott beruházásokkal, a technológiai hatékonyság növelésével, üzemméreték racionalizálásával, az állami adó- és járulékkerhek csökkentésével, stb.). Összességében mindehhez egy hosszú távú agrár- és élelmiszerstratégia szükséges, amelynek megszületése talán nem is olyan távoli, hiszen éppen a napokban alakul ki a Kormány vidékfejlesztési stratégiája, amelyben célként fogalmazza meg az ország élelmiszer-önellátottságának fejlesztését.

IRODALOMJEGYZÉK

1. BALASSA BÉLA: *Trade Liberalization and „Revealed” Comparative Advantage*. The Manchester School, Vol. 33. 99–123. o. (1965)
2. BOJNEC, Š.-FERTŐ IMRE: *European Enlargement and Agro-Food Trade*. Canadian Journal of Agricultural Economics, 56(4). 563-579. o. (2008)
3. BOJNEC, Š.-FERTŐ IMRE: *Determinants of agro-food trade competition of Central European countries with the European Union*. China Economic Review, 20(2). 327-333. o. (2009)
4. CSÁKI CSABA-JÁMBOR ATTILA: *Five Years of Accession: Impacts on Agriculture in the NMS*. EuroChoices, 9(2). 10-17. o. (2010)
5. EUROSTAT: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> (adatok letöltve: 2011. február) (2011)
6. FERTŐ IMRE: *Agri-Food Trade between Hungary and the EU*. Századvég Kiadó. Budapest. (2004)
7. FERTŐ IMRE: *The evolution of agri-food trade patterns in Central European countries*. Post-Communist Economies, 20(1). 1-10. o. (2008)
8. JÁMBOR ATTILA: *A csatlakozás hatása a mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelmére Magyarország és az Európai Unió között*. Közgazdasági Szemle, 57. évfolyam, 2010. október, 898-916. o
9. VOLLRATH, T. L.: *A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage*. Weltwirtschaftliches Archiv, 130(2). 265–279. o. (1991)